

ИСПАНСКИТЕ ОНИМНИ ЗАЕМКИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (ТРАНСКРИПЦИЯ И АДАПТАЦИЯ)

Райна Петрова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

This article is about the transcription and adaptation of Spanish borrowings in the Bulgarian language. In this sense, the article examines topical issues of the Bulgarian orthography and orthoepy nowadays, as the number of Spanish words used in Bulgarian is constantly increasing. Special attention is paid to the designation of monetary units in the countries where Spanish is an official language, and their adaptation to the norms of the Bulgarian literary language.

Key words: transcription, adaptation, borrowing, orthography, orthoepy, monetary units

Испанският език, наричан още кастилски (*castellano*)¹, е най-разпространеният романски език, който се говори от около 400 милиона души по света. Произхождащ от Испания, откъдето по-късно бил пренасян от испанските изследователи и колонизатори в Западното полукуълбо и други части на света през последните пет столетия, днес испанският е официален език на 4 континента и в 21 държави. Освен в Испания, където от 1978 г. конституционно са признати още три езика – каталански, галисийски и еускера, испанският е официален език и на народите, населяващи Аржентина, Боливия, Венесуела, Гватемала, Доминиканската република, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Куба, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Пуерто Рико, Салвадор, Уругвай, Хондурас и Чили. Освен в тези страни без статут на национален език испанският език се говори още в обширни територии на САЩ – в Аризона, Ню Мексико, Калифорния, Тексас и Флорида; на Филипинските острови, в испанските градове на Северна Африка – Сеута и Мелиля, и

¹ Термините *кастилски език* и *испански език* не са равнозначни, макар че често се смесват в научната литература и говорната практика. Определението *кастилски* има връзка с диалектната основа на литературния език, докато *испански* е по-широко (Кънчев 2000: 31).

от сефарадите в някои страни от средиземноморския басейн и на Балканите. Той е един от четирите най-говорени езика в света (след китайски, английски и хинди), от шестте официални езика на Обединените нации и от двадесет и трите официални езика на Европейския съюз. Голямото му значение се дължи и на международното разпространение и признание на испаноезичната литература, филмовата, телевизионната и музикалната индустрия в съвременния глобализиран свят.

В България конкретно испанският език придобива особена популярност и значимост през последните няколко десетилетия, когато се въвежда изучаването му във все повече средни и висши училища, засилва се прякото общуване и сътрудничеството със страните от двата бряга на Атлантика, в средствата за масова информация навлиза продукцията на испаноезичната музикална и киноиндустрия. Не можем да пропуснем, разбира се, и големите емигрантски общности на територията на Испания, които също допринасят, и то в немалка степен, за стесняването на културните контакти с тази страна.

Всички тези фактори неминуемо водят до проникването и установяването в българския език на доста испански думи, назоваващи преди всичко национални реалии, като неизбежно с това се поставя и въпросът за тяхното адаптиране към граматичните и фонетичните особености на българския език. С не по-малка важност в този смисъл е и проблемът за правилното изговаряне и транскрибиране на испанските топоними и антропоними.

Въпросът за изговора и транскрипцията на испанските имена в българския език се разглежда още в далечната 1974 г. от проф. Петър Пашов. По-късно, през 2000 г., българската транскрипция на испански имена е разгледана много детайлно в едноименния справочник на проф. Иван Кънчев. В книгата си авторът обръща специално внимание на фонетичните и фонологичните съответствия между двата съпоставени езика и на особеностите на графичната система и ортографията на испанския език като „език източник“ при транскрипцията на български имена. Представена е освен това и кратка история на испанския език и на произхода на испанските имена, както и два справочника – съответно за българския правопис и правоговор на испанските имена и за испанския правопис и правоговор на българските имена (Кънчев 2000).

Днес обаче, когато динамиката на съвременния свят води до непрекъснато обогатяване на речниковия състав на езика, като че ли темата за испанските заемки все още остава нерешена. Целта, която си поставяме тук, е да припомним някои основни моменти, на които

обръщат внимание Пашов, Андрейчин и Кънчев, и да се фокусираме върху дадени актуални проблеми, засягащи нашия правопис и право-говор.

В уводната си статия към сборника „Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език“ проф. Любомир Андрейчин посочва основните положения на установената у нас практика за предаване на чуждите имена от гледна точка на техния изговор (звукова форма) и по отношение на писмената форма. Като основен принцип при изговора и транскрибирането на чужди имена се посочва, че българският изговор и съответно българското изписване на чужди имена се основават „преди всичко на живия им съвременен изговор в съответния чужд език, а не върху писмената им форма в този език“ (Андрейчин 1974: 9–10). Нехарактерните за българския език звукове или съчетания се предават чрез най-близките български звукове, а ударението се запазва на същото място, което заема в чуждия език.

Транскрибирането на испанските имена в българския език не би следвало да предполага големи трудности, тъй като по-голямата част от испанските звукове почти напълно се препокриват със съответните български такива, а останалите имат доста близки български съответствия. Особено голямо е съответствието в двата езика по отношение на гласните.

Що се отнася до съгласните, има известни особености, които следва да се разгледат отделно. Една от най-характерните особености е наличието в испанския език на интердентална проходна съгласна, отбелязвана с буквите *z* и *s* в позиция пред *e* и *i*, която липсва в българския език. Изговарянето на този звук обаче не може да се възприеме от българина по друг начин освен като едно по-различно *s*. Още повече, че в държавите на Латинска Америка и като се вземе предвид, че испанският език е проникнал в България най-напред именно чрез тези страни (Аржентина и Куба), този звук напълно се слива със *s*. Следователно буквите *z* и *s* (пред *e* и *i*) трябва да се предават на български със *s*, а не с *ц* или *з*. Например: *Asunción* – Асунсион, *Zaragoza* – Сарагоса, *Cádiz* – Кадис, *Ibiza* – Ибиса, *Mendoza* – Мендоса, *Dulcinea* – Дулсиня, *Galicia* – Галисия, *Murcia* – Мурсия, *Andalucía* – Андалусия, *Valencia* – Валенсия. В този смисъл „съвършено неправилно е“, по думите на Пашов, да се произнася *Барцелона*, *Валенция*, *Андалуция*. Тук следва да отбележим, че в писмената и говорната практика у нас неправилната употреба на последните три топонима, въведени първоначално при посредничеството на трети език и впоследствие преминали през етапа на дублетните форми, вече почти не се среща, заради което

и те се определят като „имена с преодолян традиционен статут“ (Кънчев 2000: 35).

Испанската палатална съгласна *ñ* съответства на български на меко *н*, поради което следва да се предава по следния начин: пред *а* с помощта на *я*: *Виня* (*Viña*), пред *и* – с *ю*: *Бунюел* (*Viñuel*), пред *о* – с *ьо*: *Муньос* (*Miños*). Считаме, че няма причини, когато този звук се намира в позиция пред *е* и *и*, да се предава с *нь*. Правилно би било да пишем *Ибанес* (*Ibáñez*), *Нунес* (*Núñez*), а не *Ибаньес* и *Нуньес*.

По същия начин другият испански палатален звук, формиран от двойно *l* (*ll*), по-рано представлявал отделна буква в испанската азбука², следва да се предава на български като меко *л*, макар да се доближава по звучене до *й*, а в някои латиноамерикански страни и до *ж*, *ш* или *дж*: *Севиля* (*Sevilla*), *Валядолид* (*Valladolid*). Подобно на *ñ*, в позиция пред *е* и *и* мекостта не би трябвало да се бележи: *Вале* (*Valle*), *Гилермо* (*Guillermo*). Оказва се обаче, че транскрипцията на имената, съдържащи този звук, в съвременния български език се проявява в различни варианти. Веднъж се предпочита изписване с *л*, както при *Гилермо* (*Guillermo*), *Кордилери* (*Cordilleras*), *Кабалеро* (*Caballero*), друг път звукът се предава с *й*, както например *Гайего* (*Gallego*) и *Майорка* (*Mallorca*). Макар и да смятаме, че тези имена трябва да се произнасят и изписват съответно като *Галего* и *Мальорка*, едва ли е възможно вече да бъде наложено това правило предвид установения им статут в езика.

Буквата *у*, която приблизително отговаря на българското *й*, в испанския език се пише само в началото или в края на думите в съседство с гласна, или в средисловие между две гласни. Следователно графемните съчетания *уа*, *уе*, *уо*, *уи*, независимо от мястото им в звуковата структура на испанските имена, се предават на български съответно с *я*, *йе*, *йо*, *ю*: *Аяла* (*Ayala*), *Кайетано* (*Cayetano*), *Пелайо* (*Pelayo*), *Йотала* (*Yotala*), *Юкатан* (*Yucatán*), *Гоя* (*Goya*).

В испанския език двата звука *b* и *v* са се слели в един билабиален проходен съгласен звук и произношението им не се различава по никакъв начин. Когато ги изписваме обаче, следва да се запази, както е установената практика и в други езици, съответното изписване на тези графемни в испанския език: *Бургос* (*Burgos*), *Билбао* (*Bilbao*), *Куба* (*Cuba*), *Висенте* (*Vicente*), *Боливия* (*Bolivia*). Само някои испански имена, възприети у нас чрез посредничеството на трети език, правят изключение от правилото за транслитерация, като напр.: *Бискайя* и

² С реформата от 1994 г. буквените съчетания *ll* и *ch* са снети от испанската азбука и са включени съответно в *l* и *c*.

Бискайски залив, вместо *Виская*, а също така и името на *баските* и съответната автономна провинция, които на испански се изписват с *v*. Обратният случай – предаване на *b* с българско *в* – се наблюдава при столицата на Куба *Хавана (La Habana)*. Тези имена не представляват отклонение, тъй като на испански език в действителност няма разлика между единия и другия звук, следователно могат да останат така и както са използвани вече дълго време.

Буквата *h* в испански език е афонична във всяка позиция на думата с изключение на буквосъчетанието *ch*³, което е подобно на графемата *ч* от българската азбука. Затова неправилно е при транскрибирането на испански имена в български език на нейно място да се пише *х*. Правилни транскрипции съответно са: *Идалго (Hidalgo)*, *Ернандес (Hernández)*, *Аламбра (Alhambra)*. Изключение може да се направи може би с *Хондурас (Honduras)* и вече разгледаната кубинска столица *Хавана (La Habana)* поради така наложената им традиционна употреба. Афонична е и испанската буква *u* в съчетанията *gue, gui, que, qui*, поради което испанските имена *Guernica, Guido, Quevedo, Quiroga* следва да бъдат транскрибирани на български по следния начин: *Герника, Гидо, Кеведо, Кирога*.

Синтетичната графема *x* в испанския език между две гласни предава фонемното съчетание *кс*, напр. *Maximiliano* – *Максимилиано*. Пред друга съгласна обаче обикновено се произнася като *с*, например *Extremadura* и *Expedito* се произнасят *Естремадура* и *Еспедито*. Така би трябвало и да се пишат, макар че за единство би могло да се употреби и *кс*, тъй като в испанския този изговор не се смята за напълно погрешен. Същото се отнася и за топонима *Мексико*, който на испански винаги се е произнасял като *Мехико*. Тук обаче едва ли е възможна промяна предвид утвърдената му употреба в българския език като *Мексико*.

Друг случай, на който бихме искали да обърнем внимание и при който смятаме, че се допуска неправилен изговор и транскрипция, е произнасянето на *u* след *g*, което на испански звучи като *у*, а не, както се среща, като *в*. Конкретни примери в този случай са: *Уругуай (Uruguay)*, *Парагуай (Paraguay)*, *Гуадалахара (Guadalajara)*, *Гватемала (Guatemala)*, а не *Уругвай, Парагвай, Гвадалахара, Гватемала*. Същото произношение следва да има и *Екуадор (Ecuador)*, а не *Еквадор*. През последните години практиката на преводачи, редактори, журналисти и др. разколеба традиционната употреба на горепосоче-

³ Ibid.

ните топоними и те вече се срещат като дублетни форми с превес на по-новите, които по-точно съответстват на звуковата структура в езика източник. Същите, наред с *Венесуела*, Кънчев определя като „имена с разколебан традиционен статут“, тъй като процесът на изместване на по-старите погрешни форми все още не е утвърден в обществената практика (Кънчев 2000: 34–35).

Тук бихме искали да споменем имената и на други две държави, които се транскрибират и изговарят неправилно. Става дума за *Аржентина*, която би трябвало да се произнася *Архентина (Argentina)*, и за *Чили*, чийто правилен изговор следва да бъде *Чиле (Chile)*. Макар и да са смятани за „имена с установен статут“, заедно с *Испания (España)*, *Хавана (La Habana)*, *Амазонка (Amazonas)*, *Мексико (México)* и др. (Кънчев 2000: 34), считаме, че коригирането на изговора на тези макротопоними в българския език не е невъзможно.

Нормата на българския език предава двойните съгласни в състава на чуждите думи с единични съгласни, следователно двойното *rr* на испански и произнасяното в началото на думата силно *r* следва да се предават на български с единично *p*. Правилни са следните транскрипции: *Сиера Маестра (Sierra Maestra)*, *Писаро (Pizarro)* и т.н.

За испанския език са характерни и много дифтонги и трифтонги. Без да се спираме на отделните случаи, бихме искали да отбележим, че дифтонгът *ia* следва да се транскрибира в края на думата като *ия*: *Андалусия (Andalucía)*, *Мурсия (Murcia)*, но в средата на думата си остава *иа*: *Мариано (Mariano)*, *Сантиаго (Santiago)*.

Друг въпрос, на който бихме искали да се спрем, е ударението. Както споменахме, при транскрипцията на чужди имена в българския език ударението трябва да запази мястото, което заема в чуждия език (Андрейчин, Пашов 1974). В испанския език мястото на ударената сричка се определя от изгласа на думата:

а) Думите, завършващи на гласна, *-n* или *-s*, се изговарят с ударение на предпоследната сричка: *Argentina*, *Barcelona*, *España*, *Cervantes*, *Carmen*.

б) Думите на съгласна, с изключение на *-n* или *-s*, се произнасят с ударение на последната сричка: *Fidel*, *Miguel*, *Santander*, *Paraguay*, *Uruguay*.

в) Изключенията от предходните правила носят графично ударение: *Asunción*, *Bogotá*, *Panamá*, *Gómez*, *Rodríguez*.

Ударението се отбелязва графически и върху тесните гласни *i* и *u*, когато се намират в съседство с широките гласни *a*, *e*, *o*, независимо от изгласа на думата. По този начин се разграничават двусричните

комбинации *ai, ai, ia, io* и др. от едносричните дифтонгични съчетания *ai, au, ia, io*, където буквите *i* и *u* предават полугласни или полу-съгласни. Например: *Valparaíso, Andalucía, Almería* срещу форми без графическо ударение – *Murcia, Segovia, Gloria* (Кънчев 2000: 52).

С оглед на факта, че ударението в испанския език е ясно и точно установено, смятаме за недопустими отклоненията в изговора на много испански имена, които често можем да чуем, включително по радиото и телевизията. Неправилно се поставя ударението на имена като *Сервантес*, вместо правилното *Сервантес (Cervantes)*, *Алмодовар*, вм. *Алмодовар (Almodóvar)*, *Муньос*, вм. *Муньос (Muñoz)*, *Фидел*, вм. *Фидел (Fidel)*, *Гарсия*, вм. *Гарсия (García)*, *Панамá*, вм. *Панамá (Panamá)* и т.н. Не би могло да се приеме журналисти, водещи, политици и пр. да изговарят с неправилно ударение каквото и да било чуждо име. Професионализмът предполага да се направи справка, още повече, че в днешния технологичен и динамичен свят информацията е леснодостъпна за всички.

Ще обърнем специално внимание и на т. нар. „екзотични думи“ или „екзотизми“ (Бояджиев ред. 1998: 169), сред които попадат и названията на паричните единици в държавите, в които официален език е испанският. А именно: *песо – peso* (Аржентина, Доминиканска република, Колумбия, Куба, Мексико, Уругвай и Чили), *боливиано – boliviano* (Боливия), *колон – colón* (Коста Рика и Салвадор), *кетсал – quetzal* (Гватемала), *сукре – sucre* (Еквадор), *лемпирá – lempira* (Хондурас), *кòрдоба – córdoba* (Никарагуа), *балбòа – balboa* (Панама), *гуаранì – guaraní* (Парагвай), *сол – sol* (Перу) и *болìвар – bolívar* (Венесуела).

Трудностите, на които се натъкваме тук, се свързват с образуването на множественото число на националните парични единици. За да формираме множественото число обаче, следва да изходим от окончанието и граматичния род на името в единствено число. Родът на заетите думи се определя според формални белези, приети за определянето му в българския език (Бояджиев ред. 1998: 173). Така, ако името завършва на съгласна, то ще бъде от мъжки род и ще образува множествено число с окончание **-и** или **-ове** (при едносрични съществителни): (един) *колòн* – (много) *колòни*, *кетсàл* – *кетсàли*, *болìвар* – *болìвари*, *сол* – *сòлове* (с окончание **-и** би се получило съвпадение с химическия термин *соли*), или съответната бройна форма за множествено число: (два) *колòна*, (пет) *кетсàла*, (три) *болìвара*, (няколко) *сòла*. Имената, окончаващи на **-а**, ще бъдат съответно от женски род: (една) *лемпìра* – (две) *лемпìри*, *кòрдоба* – *кòрдоби*, *балбòа* – *балбòи*. Окончаващите на

-о, -е и -и имена обаче, които в испански език са от мъжки род, ще променят рода си в българския, като преминават в среден род. Считаме, че в този случай моделът, който трябва да се следва, е този за *евро*, предложен от Института за български език при БАН и препоръчителен за всички институции. Формата *евро* е неизменяема в множествено число: *едно евро, сто евро и т.н.* Следователно така би трябвало да се образува и формата за множествено число на следните парични единици: *две песо, три боливиано, пет сукре, десет гуарани.*

Целесъобразно е според Кънчев, а и според нас моделът за българската транскрипция на паричните единици на посочените латиноамерикански страни да се приложи в обратна посока за българската парична единица *лев (lev)*. Българското име *лев* е несъвместимо с крайната звукова структура на испанските нарицателни имена, завършващи в единствено число обикновено на гласните *-a, -e, -o* (порядко на *-i* и *-u*) и на съгласните *-d, -s, -z, -n, -l, -r*. Формата за множествено число с окончание *-es (levés)* би довела пък до омонимия със съответната форма на прилагателното име *leve – levés (лек – леки)*. Уместно е вместо *лев* за единствено число в испанския език да се възприеме бройната форма, окончаваща на *-a* (напр. два лева), с което се мотивира и промяната на граматическия род в езика приемник. Така закономерната форма за множествено число в испанския език на българската парична единица става *levas* (Кънчев 2000: 135).

Други испански думи, принадлежащи към т. нар. екзотична лексика, които през последните няколко години навлязоха в българския език, са думи от сферата на хотелиерството и туризма, специфични професии, ястия и напитки, танци, музикални инструменти и т.н., за които в българския език не съществува съответен корелат.

Ето някои от тях: *фламèнко – flamèncо* ('андалуски танц със съпровод на китара'), *сàлса – salsa* ('вид кубински танц'), *фиèста – fiesta* ('празник'), *сиèста – siesta* ('следобеден сън'), *тореадòр – torreador* ('бикоборец'), *матадòр – matador* ('бикоборец, който нанася смъртоносния удар на бика'), *мàнас – tapas* ('мезета към аперитив'), *чорìсо – chorizo* ('пикантен свински колбас'), *салчичòн – salchichón* ('свински пушен суджук'), *лòмо – lomo* ('филе'), *турòн – turrón* ('нуга'), *гаспàчо – gazpacho* ('студена доматиена сума'), *паèля – paella* ('ястие с ориз'). Тук важи същото правило като при паричните единици. *Тореадор, матадор, салчичòн* и *турòн* съответно ще запазят мъжкия си род и в българския език и ще образуват множествено число както следва: (двама) *тореадори*; (трима) *матадори*; (пет) *салчичòни*; (шест) *турòни*. *Паèля, фиèста, сиèста* и *сàлса* запазват женския си род и об-

разуват множествено число *па̀ели, фѝести, сѝести* и *са̀лси*. За *чор̀исо, л̀омо, гаспа̀чо*, които по чисто формален признак в българския преминават в среден род (а в испански са от мъжки), приемаме отново модела на *евро*. Следователно множественото число на тези испански заемки ще бъде: *две чор̀исо, седем л̀омо, три гаспа̀чо*.

Друг е въпросът за *та̀нас – та̀пас*, която дума, тъй като в испански обичайно се използва в множествено число, така се е усвоила и в българския. За този случай предлагаме запазване на формата в българския език такава, каквато е и в испанския – *та̀нас (та̀пас)*, тъй като за съвременния българин, владеещ поне един чужд език, е пределно ясно, че окончанието *-с* е показател за множествено число.

Що се отнася до *га̀учо (gaucho)* и *кома̀ндо (comando)*, приемаме установените вече в езика форми за множествено число *га̀учоси* (а не *га̀учовци*) и *кома̀ндоси* (а не *кома̀ндовци*). Формите са образувани, както се изхожда от множественото число на *га̀учо* и *кома̀ндо* в испански, а именно *га̀учос* и *кома̀ндос*. Така имаме дума, окончаваща на съгласна, тоест, която можем да причислим към мъжки род и за която да приложим съответното окончание *-и*.

Целта на гореизложените съображения и направените предложения е да се „изгледят“ несъответствията и да се усъвършенства изговорът на испанските имена в българския език с оглед на тяхното автентично произношение, за да можем да отговорим адекватно на обективната реалност, ставайки част от голямото испаноезично семейство.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1974: Андрейчин, Л. Основни положения при изговора и транскрипцията на чужди собствени имена в българския език. // *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София: Наука и изкуство, 1974.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: Петър Берон, 1998.

Григорова, Кънчев 2009: Григорова, С., И. Кънчев. *Българско-испански / испанско-български речник*. Мадрид: Акал, 2009.

Кънчев 2000: Кънчев, И. *Българска транскрипция на испански имена (Справочник)*. София: Хейзъл, 2000.

Пашов 1974: Пашов, П. Испански имена. // *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София: Наука и изкуство, 1974.